

TIMÁR NORBERT*

A legrosszabb évszázad alulnézetből

Oláh Sándor: *Kényszerek-tanúságtevők. Történetek a legrosszabb évszázadból.* Pro-Print, Csíkszerda, 2016.

Oláh Sándor könyve egy olyan társadalomtörténeti munka, amely a 20. század erdélyi, s hangsúlyosabban székelyföldi eseményeibe, kapcsolataiba nyújt betekintést, alulnézetből, egyéni történeteken keresztül. A kötet írásai kettő kivételével megjelentek a Székelyföld című folyóiratban¹, és lényegében a szerző 2008-ban megjelent *Kivizsgálás* című könyvének tematikus folytatásának tekinthető. A bevezetőből megtudhatjuk, hogy a kötet egyfajta emlékezet-könyvként is szolgál, annak érdekében, hogy a későbbi nemzedékek kevesebb rosszra legyenek kaphatók. Kérdéses, hogy a történelem vagy egyéni történetek szolgálhatnak-e morális tanulsággal az eljövendő nemzedékek számára?

A kötet tanulmányainak témája a társadalomtörténet „szektoriális” értelmezésében tárul elénk,² habár a hatalom és az

---

* Timár Norbert a kolozsvári BBTE II. éves történelem szakos hallgatója, tim1norbert@gmail.com

¹ Oláh Sándor, „*Aki új utat tör, azt gaz és tüske várja*”. Székelyföld, 2010. 10. sz. „...a legteljesebb búcsúvétel”. 2011. 5. sz. *Közösségi emlékezet a történeti időben. Emlékezetkultúránk metamorfózisai.* 2012. 4. sz. *Egy megfélemlítés története (Denis Bodeanu, Novák Csaba Zoltán: Az elnémult harang. Egy megfigyelés története, Pálfi Géza élete a Securitate irataiban).* 2012. 6. sz. *Kurkó Gyárfás életpályája: társadalomtörténet-írásunk kihívása.* 2012. 8. sz. *Egy „demokratikus magatartású pap” az ügynökhálózatban.* 2013. 4, 5., 6. sz. *A Nagy Háború alulnézetből.* 2014. 7. sz. *Lövetei Lázár László beszélgetése Oláh Sándor társadalomkutatóval.* 2015. 9. sz. *Büntetett nyílt beszéd Erdélyben, 1960–1963.* 2015. 12. sz.

² Kocka, Jürgen: *Einleitung.* In Kocka (Hg.): *Sozialgeschichte im internationalen Überblick.* 2. Magyarul ugyanő: Jürgen Kocka: *Társadalomtörténet.* In *Történelem és szociológia.* Budapest: Oktatási Minisztérium, 1983. 42–55. idézi: Tomka

annak alávetett egyén változó viszonyára is kiemelt figyelmet fordít. A könyv tizenhárom fejezetre oszlik, amelyek tematikájukban és műfajukban is különböznek egymástól. A tanulmányok kronológikus sorrendben követik egymást, ez ad egységes keretet a kötetnek. Betekintést nyerhetünk a századelő Homoródalmásáról származó brassói szolgálok életébe, tovább haladva az időben az első világháború személyes megélésének lehetünk tanúi egy homoródalmási fiatal házaspár levelezésén keresztül, illetve a faluból származó hadifoglyok feljegyzéseiből. Ezt követően egy szintén falubeli cserép és téglakészítő kisvállalkozó szenvedéseit ismerhetjük meg a két világháború közti és az azt követő szocialista korszakban. Egy általánosabb témaként tájékozódhatunk a székelyföldi életformaváltásról a szocializmus időszakában, majd Füzi László *Világok határán* című művének recenzióját olvashatjuk. A szocialista korszak taglalásából nem maradhat ki a politikában aktív személyek bemutatása, így kerül sor Kurkó Gyárfás életpályájának felvázolására. Mivel a korszak meghatározó jelensége volt a besúgóhálózatok üzemeltetése, az egyházi átvilágításról született tanulmány Izsák Vilmos, a kolozsvári Unitárius Teológia titkárának ügynökmúltját elemzi. A következőkben újból egy recenziót olvashatunk, a szerző Denisa Bodeanu és Novák Csaba Zoltán *Az elnémult harang. Egy megfigyelés története, Pálfi Géza élete a Securitate irataiban* című könyvét ismerteti. Az említett mű a gyulafehérvári kántoriskola tanár igazgatójának megfigyelési történetébe, pontosabban annak társadalomtörténeti kontextusába nyújt betekintést az egyház, a kommunista államhatalom és az egyén hármasság koordináta-rendszerének keretén belül.

A korszak másik meghatározó jelensége a szólásszabadság hiánya, a nyílt beszéd szankcionálása, ezért a szerző az erdélyi büntetett nyílt beszéd egyik aspektusába enged betekintés Bencze Gyula homoródalmási cipésmester történetén keresztül. Bencze Gyulát rendszerellenes tevékenység miatt (a fennálló rendszer ellen beszélt) tartóztatták le 1961-ben, két falustársa feljelentésére alapozva. 1962-ben elítélték, majd 1963-ban elengedték, de ennek áráként beszerverték, hogy a homoródalmási "Magyar Nacionalistákat" megfigyelje, ám a következő években érdemleges információt nem közvetített. Ezek után két fejezeten keresztül az irodalomé a főszerep, Szabó

Béla: *Európa társadalomtörténete a 20. században*, Osiris Kiadó, Budapest, 2009.

Gyula író életművének ismertetése révén. Míg az egyik fejezet az életművet helyezi történelmi kontextusba, addig a másik egy beszélgetés a szerző és Lovétei László költő között, főként Szabó *Gondos atyafiság* című regényéről. A kötet záró fejezetében a szerző a 2000-es évektől felerősödni látszó emlékezetkultúra okaira próbál választ találni. Látható, hogy Oláh Sándor kötete igen változatosra sikeredett, aminek oka, hogy a mű témáját minél több szempontból való megvizsgálása lehetett, de ez ugyanakkor hatással volt a kötet koherenciájára is.

Az egységesség hiánya meglátszik a szövegek szerkezetében is. A konkrét társadalomtörténeti jelenségekkel foglalkozó tanulmányok javarésznél elején bevezetést találhatunk a társadalomkutatás módszertanába, ez a redundancia viszont elkerülhető lett volna a kötet alaposabb összeszerkesztésével. Hasonló, az egységesség rovására menő szerkesztési hiba, hogy nem mindegyik tanulmány végén található összefoglaló bibliográfiát.

A bibliográfia tekintetében a felhasznált források két típusát ismerhetjük meg: a szerző saját gyűjtéseit és a mások által az adott témában írt szakirodalmat. A saját gyűjtések jelentősek, mivel egy olyan perspektívából adnak betekintést a múltba, amely nézőpontot nem találhatjuk meg a levéltárak anyagai között, és amely gyűjtések közelebb hozzák és emberibbé, átélhetőbbé teszik a múltat. A felhasznált források egy másik kategóriája a szakirodalom, amelyet az esetek nagy többségében a szerző a saját maga által gyűjtött források tudományos keretbe való helyezésére használ fel. Ez a forrástípus szükséges, ám koránt sem elégséges, hiszen a kötet méretéhez képest kevés szakirodalommal találkozunk, legalábbis abban az értelemben, hogy a legtöbb tanulmány esetében ugyanazon szerzők ugyanazon művei kerülnek hivatkozásra – ezáltal viszont a szerző saját megállapításai, véleményei kevésbé hangsúlyosak a kötetben.

Megfigyelhettük, hogy az írások többsége kapcsolódik valamilyen formában Homoródalmáshoz, ami két dologgal magyarázható. Az első Oláh Sándor személyes érintettsége, amely abban áll, hogy a szerző az említett faluban született és érthető okokból érdeklődése erőteljesen irányul szülőföldje felé. Az ilyen jellegű személyes érintettség esetén a szóbeli és egyéb, a falu életét érintő forrásokhoz a szerzőnek jóval könnyebb a hozzáférése. A másik lehetséges ok pedig az Annales-iskola harmadik generációja mikrotörténelmi fel fogásának követése. Ezt a gondolatot követve párhuzamban állítható

Emmanuel Le Roy Ladurie nagysikerű műve, a *Montaillou, egy okszitán falu életrajza (1294–1324)*, Oláh Homoródalmást görcső alá vevő tanulmányával, mint két olyan, kis terület vizsgálatai, amelyek rendelkeznek olyan dokumentum-együttessel, amin keresztül a korról sokkal több univerzális érvényű megállapítás tehető, mint egy általános munka esetében.

Mivel az írások általában mikrotársadalmi jelenségekről szólnak, meglepő, hogy egy-egy fejezet esetében Oláh túl tágra nyitja a vizsgálni kívánt téma keretét. Így van ez például a századelejei szolgáloi gyakorlatot bemutató fejezet esetében, ahol a szerző hirtelen áttér arra a problémára, hogy hogyan látta az elit Székelyföld helyzetét, és milyen javaslatokat tettek annak javítására. Az elit megoldási javaslatjai kétségkívül hozzátartoznak a székelyföldi munkavállalás kérdéskörének vizsgálatához, de a téma kifejtése kielégítetlenül hagyja az olvasót. A további fejezetekben is találkozunk hasonló esetekkel, például amikor Izsák Vilmos ügynökmúltját ismerhetjük meg. Itt részletes beszámolót kapunk a kollektivizálás kegyetlenségeiről, amelyről az Unitárius Teológia diákjai számolnak be, és amelyeket Izsák készségesen jelentett, de a kollektivizálás problematikájának felvillantása nem elégséges a téma megalapozott tárgyalásához, és nem is kapcsolódik szervesen a besúgó-témakörhöz. Hasonló probléma a témához nem illő irodalmi művek vagy anekdoták beillesztése, amellyel az első világháborút taglaló fejezetben találkozhatunk. Ennek példája a fogság tapasztalatának illusztrálása történt Kuncz Aladár *Fekete kolostor* című regényével, amely annak ellenére, hogy a korszakban átélt fogság-tapasztalat kiváló kordokumentuma, nem talál szervesen a székelyföldi, paraszti társadalomból származó személyek átélésével. Ugyanebben a fejezetben hallunk a gyász mélységének példájaként Durkheimről, aki a fia elvesztésének fájdalmába halt bele. A történet nagyon szomorú, de egyáltalán nem kapcsolódik egy székelyföldi falu gyászfelfogásának taglalásához.

A kötet témája fontos és aktuális, hisz a hozzánk legközelebb álló történelmi korszakról van szó, amely korszak az erdélyi és székelyföldi emberek életében is jelentős változásokat hozott, és dokumentálása a jelen eseményeinek jobb megértéséhez vezethet. Úgy gondolom, hogy az első nagy világegést taglaló fejezet egyik jó példája ennek, hiszen olyan személyes, szívbemarkoló történeteket ismerhetünk meg, amelyek a háború vagy a háborúban levés megértéséhez feltétlenül szükségesek, ha nem fontosabbak, mint az általánosító,

objektivitásra törekvő művek. Az események és viszonyokrendszerek jobb megértésének elősegítője a székelyföldi életformaváltást a szocializmus időszakában tárgyaló fejezet is, amely személyes érintettségem okán segített megérteni a családom kollektív gondolkodását, viselkedésmintáit. A kötet újszerűnek is mondható abban az értelemben, hogy a nemzetközi kutatások eddigi eredményeit próbálja közelíteni, illetve összehasonlítani a helyi viszonyokkal, és segít azok leírásában, értelmezésében.

A kötet egy jól használható, hasznos munka, amely akkor lett volna igazán kimagasló, ha a szerző nem pusztán összegyűjti és egymás mellé rendezi eddigi írásait, hanem azokat egybefűzi, felvállalva akár azt is, hogy Homoródalmásról ír egy társadalomtörténeti monográfiát. A kötetet letéve az ember gondolatait az alcím állítása bolygatja még napokig, arra keresve választ az írások tükrében, hogy valóban a XX. század volt-e a legrosszabb évszázad.